

„a közönség éppenséggel nem tombolt elragadtatásában”. A színházi siker mérésének problémái Herczeg Ferenc Tillájának 1918–1919-es előadásainál

Vörös Boldizsár

HUN-REN BTK Történettudományi Intézet, tudományos főmunkatárs

voros.boldizsar@abtk.hu

A 20. század első évtizedeinek színházi tapasztalatait is hasznosítva az 1930-as Színészeti Lexikon Siker szócikkében írja, Bálint Lajos azt állította: a színházi sikert általában annak alapján szokták megállapítani, hogy hányszor szerepel egy-egy darab egy színház repertoárján. Szerinte természetes, hogy a sikernek ez a mértéke színházi centrumként más és más; Magyarországon „egy darab 40–50 előadása már nagyon komoly sikert jelent”.

Az 1931-es Magyar színművészeti lexikon Siker szócikkének szerzője pedig arról írt, hogy többféle színházi siker létezik. Az egyik a színész-siker: ez „a színész eredményes játékának külső megnyilatkozása”; a másik: a sajtó-siker, amikor a darab a bemutatóján a közönségnek kevésbé, a sajtó képviselőinek, a kritikusoknak viszont nagyon tetszik; a harmadik az előadás-siker: ilyen esetekben az aránylag gyenge darabot a kiváló előadás juttatja sikerre, végül pedig a „döntő-siker”, ha mind a közönség, mind a sajtó osztatlan elismerésével találkozik a színpadra állított mű. Az ilyen darab szokott rendszerint nagyon sok előadást megérni. Évtizedekkel később megjelent, 2002-es, Az új színpad művésze. Bárdos Artúr pályaképe, 1900–1938 című könyvében azonban Gajdó Tamás arra figyelmeztetett, hogy már csak azért sem rekonstruálhatók manapság egyszerűen az egykori nagy színpadi sikerek, hiszen „olyan láthatatlan események is meghúzódnak egy-egy előadás mögött, melyek hatását még akkor sem tudjuk megérteni, ha magáról az eseményről egyébként tudomással bírunk”.

Ezt a probléma-együttest, megítélésem szerint, igen jól lehet vizsgálni Herczeg Ferenc 1918 őszén, a budapesti Belvárosi Színházban, Bárdos Artúr rendezésében színpadra állított, Tilla című, Tilla grófnő szenvedélyes szerelmi kapcsolatait, végül egyik partnere által történő meggyilkolását bemutató művének korabeli fogadtatásánál. Az ismert, rendkívül sikeres író, ugyanakkor munkapárti képviselő, a Magyar Figyelőt szerkesztő Herczeg e darabjának próbái ugyanis már 1918 októberében folytak, de a november 6-ára tervezett bemutatóra végül csak az őszirózsás forradalom után, november 22-én került sor. Bárdos és munkatársai ugyanis attól tartottak, hogy az október 31-én meggyilkolt Tisza István hívének számító szerző alkotásának előadását megzavarnák a Herczeget korábbi politikai, közéleti tevékenysége miatt támadók. November második felében a premier már zavartalanul lezajlott, sőt igen sikeres volt; a Tilla 1919. január 3-áig 50 előadást ért meg, ez után került le a műsorról. A darab könyvváltozata pedig 1918 végén, de már 1919-es évszámmal jelent meg a Singer és Wolfner kiadónál.

A kritikusok részéről Herczeg darabjának fogadtatása meglehetősen vegyes volt: az elismerések mellett számos bíráló megállapítás is napvilágot látott a korabeli lapokban. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a hatalmas arányú történelmi változások, Magyarország súlyos helyzete nem feltétlenül hatottak a magánéleti problémákkal foglalkozó, Herczeg

korábbi alkotásaitól eltérő mű, kísérleti jellegű színházi előadásának korabeli megértése, befogadása érdekében, legalábbis kritikusai egy részénél nem. Az viszont, hogy már a 20. század elejétől nem egy magyarországi közvélemény-formáló munkájában benne volt az írói, művészi tevékenység és a politikai szerep különválasztása, egymástól eltérően megítélése jelentős alkotók értékelésénél, 1918–1919 fordulóján a széles körben elismert írónak számító Herczeg darabjának sikerét segíthette elő. Éppen a Tilla szerzőjének esetében ugyanis minden bizonnyal nem kevesen tisztában voltak azzal, hogy Herczeg nem *politikusi* működésének, a hatalom támogatásának köszönhetően *irodalmi* sikereit. A Belvárosi Színház produkciójának heteken át műsoron maradásához persze a különféle reklámok is hozzájárulhattak. Az ismert író új műve előadásának fogadtatásáról így tehát meglehetősen sok korabeli forrás áll rendelkezésre, ami elősegíthette nemcsak a darab sorsának, hanem az eseten túlmutatóan, általánosabb érvennyel is, a színházi siker mérésének, az azt elősegítő különféle mozzanatoknak a vizsgálatát is.

A további munkákat illetően, Gajdó Tamás figyelmeztetését szem előtt tartva, mindenképpen megfogalmazandó azonban az az egyáltalán nem biztos, hogy megválaszolható kérdés: vajon az ekkoriban Herczeg darabjait játszó színházak (nem is elsősorban a Belvárosi, hanem főleg a Nemzeti Színház, ahol időnként előadták egy-egy, már korábban bemutatott művét) és/vagy az írásait megjelentető Singer és Wolfner kiadó részéről érvényesült-e valamiféle (korántsem feltétlenül anyagi) befolyásolás a különféle újságokra a Tilla szerzője személyének, műveinek az új rendszerben való elfogadtatása érdekében? Ha ugyanis a korábban sikeres író, politikai múltja miatt alkotásaival együtt nemkívánatossá vált volna a népköztársaságban, az a darabjait előadó színházaknak és az írásait közlétező kiadónak nyilván nem csekély anyagi veszteségeket okozhatott volna.

A Tilla 1918–1919-es előadásainak sorozata, egyes kritikusok bírálataival együtt is, sikeresnek tekinthető – ha osztatlan tetszést nem is aratott. Herczeg nem is tartotta e fogadtatást kiemelkedően sikeresnek, amikor, immár évtizedekkel később keletkezett, Hűvösvölgy című visszaemlékezésében ezt írta: „*a közönség éppenséggel nem tombolt elragadtatásában*”.